

Taalkundig redeneren binnen de alfavakken

1. Inleiding

In de globaliserende wereld van de 21ste eeuw spelen hogere-orde-denkvaardigheden een steeds grotere rol. Binnen de huidige onderwijsontwikkelingen in de alfavakken is de ambitie dan ook steeds meer gericht op het stimuleren van bewuste geletterdheid, zoals ook naar voren komt in het manifest ‘Nederlands op school’ (Meesterschaps Taal- en Letterkunde 2016). Het onderzoek dat in deze tekst wordt beschreven, richt zich op het stimuleren van een specifieke hogere-orde-denkvaardigheid, namelijk ‘taalkundig redeneren’. Op welke wijze kan de docent taalkundig redeneren met behulp van ICT-middelen integreren in de grammaticadidactiek om bewuste taalvaardigheid te stimuleren?

Als docent Nederlands en Geschiedenis ervaar ik dat bewuste taalvaardigheid cruciaal is in het ontwikkelen van hogere-orde-denkvaardigheden. Het gaat daarbij niet alleen om het kunnen geven van een juist antwoord, maar ook om domeinspecifiek kunnen beredeneren hoe zaken in een bepaalde context, zoals onderdelen van een zin of een historische gebeurtenis, zich tot elkaar verhouden. Voor het schoolvak Geschiedenis zijn de afgelopen jaren diverse onderzoeken verricht naar historisch redeneren en naar actief historisch denken, waarbij leerlingen geleerd wordt om bijvoorbeeld vragen te stellen aan een historische bron en aan de hand van vakspecifieke metaconcepten de causaliteit te beredeneren.

In de dagelijkse lespraktijk is er vaak weinig tot geen kruisbestuiving tussen schoolvakken. Als docent ben ik, met behulp van een promotiebeurs van Dudoc-Alfa, verbonden als buitenpromovendus aan de Radboud Docenten Academie van de Radboud Universiteit. Onder begeleiding van promotor prof. dr. Peter-Arno Coppen is in een eerste studie het recent aangepaste model voor historisch redeneren (Van Drie & Van Boxtel 2018) gebruikt als voedingsbodem voor de ontwikkeling van een *framework* voor taalkundig redeneren. Het onderzoek richt zich op de grammaticadidactiek van het schoolvak Nederlands.

2. Taalkundig denken redeneren

Als docent Nederlands en Geschiedenis in het voortgezet onderwijs valt mij in dit verband een duidelijk didactisch verschil op: waar bij geschiedenis de parate kennis wat meer op de achtergrond is komen te staan en juist hogere-orde-denkvaardigheden gestimuleerd worden, is de didactiek bij het schoolvak Nederlands gericht op ‘het goede antwoord’. In het bijzonder is dit het geval bij het grammaticaonderwijs, dat sinds de invoering in de laatste decennia van de 19de eeuw vrijwel ongewijzigd is gebleven (Hulshof 1996). Het traditionele grammaticaonderwijs maakt veel gebruik van ezelsbruggetjes en stappenplannen (Dielemans 2015). Dit past echter niet bij de aard van het vak: grammaticale analyse is veel meer het afwegen van mogelijkheden en interpretaties, met een conclusie die voor discussie vatbaar is (Coppen 2011). Leerlingen moeten daarom niet worden toegerust met ezelsbruggetjes, maar met middelen om met die onzekerheid om te gaan: vragen (leren) stellen en taalbewust denken en redeneren.

In de traditionele grammaticalesen, gebaseerd op een deductieve invalshoek, worden leerlingen niet of nauwelijks uitgedaagd om vakspecifiek te redeneren, vragen te stellen en kritisch te denken. Lagere-ordeconcepten (‘persoonsvorm’, ‘lijdend voorwerp’) domineren het onderwijs, in tegenstelling tot abstractere linguïstische, hogere-ordeconcepten, zoals ‘predicatie’, ‘valentie’ en ‘modaliteit’ (Coppen 2009). Dit leidt tot oppervlakkige oplossingen voor ontleedvragen, maar niet tot fundamenteel taalbewust zijn en kritisch denken.

Hoewel een belangrijk onderdeel in het schoolvak Nederlands, het grammaticaonderwijs, dus een uitgelezen mogelijkheid kan zijn om leerlingen hogere-orde-denkvaardigheden aan te leren – die overigens ook in het curriculum steeds relevanter worden (argumentatieve vaardigheden maken deel uit van het eindexamenprogramma) – lijkt men deze kans niet te benutten. Het schoolvak Geschiedenis heeft de focus veranderd van het kennen van historische feiten naar het historisch redeneren met historische feiten (Wineburg 1999).

3. Voorlopige resultaten eerste studie

In de eerste studie hebben we zeven experts drie casussen voorgelegd met een taalkundig dilemma. Vervolgens hebben we het taalkundig redeneren geanalyseerd. Daarbij hebben we componenten van het *framework* voor historisch redeneren in kaart gebracht. In de onderstaande figuur is een gedeelte van de voorlopige resultaten weergegeven. Het schema omvat ook componenten over het individu en de sociaal-culturele context, maar de kern richt zich op onderdelen die bij taalkundig redeneren op ieder niveau relevant zijn.

Figuur 1 – Componenten van taalkundig redeneren.

4. Vervolgstudies

Na het afronden van een eerste studie komt er een definitie van taalkundig redeneren. In de tweede studie wordt met docenten een educatief ontwerp ontwikkeld en getest waarin taalkundig redeneren wordt geïntegreerd in een ICT-implementatie van een nieuwe grammaticadidactiek. De resultaten van studie 1, het *framework* en de didactische ontwerpprincipes, vormen de theoretische basis, samen met een literatuurstudie naar het gebruik van ICT ter ondersteuning van argumentatieve vaardigheden. Het onderzoek wordt verricht op vier middelbare scholen (I, II, III en IV). Op iedere school nemen twee docenten deel aan de PLG en op iedere school worden twee vmo-3-klassen (theoretische leerweg), twee havo-3-klassen en twee vwo-3-klassen onderzocht. Er zullen dus vierentwintig klassen (1 t/m 24) met acht verschillende docenten (A t/m G) betrokken worden bij het onderzoek. Er zullen 320 leerlingen worden geanalyseerd. De acht docenten vormen een focusgroep die ontwerpcasussen ontwikkelt (*prototypes*). De eerste losse werkvormen kunnen tijdens de eerste drie fasen gebruikt worden op basis van korte iteraties om de *prototypes* te verbeteren tot een lesmodule, een *completed product*. Het resultaat van studie twee is een concrete online grammaticamethode.

In de derde studie wordt onderzoek gedaan naar de epistemische niveaus van taalbewust redeneren en naar de wijze waarop een ICT-implementatie van een nieuwe gram-

maticadidactiek daarop invloed kan uitoefenen. Bij het ontwikkelen van ontwerpcaussen wordt onder meer gebruikgemaakt van *Argumentation-Based Computer Supported Collaborative Learning* (ABCSCCL). Het doel van ABCSCCL is het bevorderen van argumentatieve vaardigheden, een belangrijk onderdeel van vakspecifiek redeneren, en uiteindelijk ook het verbeteren van de leerresultaten (Noroozi e.a. 2012). ABCSCCL betreft vier elementen van leren bij het leerproces: ‘de leerling’, ‘de leeromgeving’, ‘het leerproces’ en ‘de leerresultaten’. ABCSCCL verrijkt de didactiek met mogelijkheden om argumenten uit te wisselen en te construeren in een online leeromgeving. Docenten kunnen hierdoor stapsgewijs de stappen van het leerproces volgen met een online analyse*tool*.

Ten slotte zal in studie vier een tweede educatief ontwerponderzoek worden verricht. Op basis van de resultaten van het educatief ontwerponderzoek uit studie twee en de analyse*tool* uit studie drie wordt een interventie uitgewerkt die een docent kan toepassen om taalkundig redeneren te stimuleren. In de opdracht vindt zowel een meting van het niveau van redeneren voor als na de interventie plaats. Dit onderzoek wordt uitgevoerd in 24 klassen. Een onderdeel is een groeps gesprek van vier leerlingen. De volgende data worden verzameld:

- schriftelijke producten van leerlingen;
- evaluatieformulieren van leerlingen;
- verslagen van de docenten (aan de hand van een vragenlijst over de voorbereiding en uitvoering);
- opnames van groeps gesprekken (per klas worden van drie groepjes van vier leerlingen de gesprekken opgenomen met een dictafoon).

5. Presentatie HSN-conferentie

Tijdens de presentatie worden de componenten uit Figuur 1 toegelicht aan de hand van enkele didactische voorbeelden. Daarbij worden casussen met taalkundige dilemma's voorgelegd en wordt gekeken naar de mogelijkheden voor het secundair onderwijs. Tevens is er ruimte voor interactie en uitwisseling van ideeën om met taalkundig redeneren bewuste taalvaardigheid te stimuleren.

Referenties

- Coppen, P.A. (2009). “Actief grammaticaal denken”. In: S. Vanhooren & A. Mottart (red.). *Drieëntwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 236-239.
- Dielemans, R.C. (2015). “Van ezelsbruggetjesdidactiek naar taalkundig redeneren”.

In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Negenentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 343-348.

Meesterschapsteams Taal- en Letterkunde (2016). “Manifest Nederlands op School: Meer inhoud, meer plezier, beter resultaat”. In: *Levende Talen Magazine*, 103 (2), p. 38.

Van Drie, J. & C. Van Boxtel (2008). ‘Historical Reasoning: Conceptualizations and Educational Applications’. In: S.A. Metzger & L. McArthur Harris, L. *The Wiley Handbook of History Teaching and Learning*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, p. 149-176.

Wineburg, S. (1999). “Historical thinking and other unnatural acts”. In: *Phi Delta Kappan*, 80 (7), p. 488-499.